

ANNA ZELMA

ZAANGAŻOWANIE NAUCZYCIELA RELIGII
W HOLISTYCZNY ROZWÓJ MŁODZIEŻY

Od ponad 20 lat polscy nauczyciele religii angażują się w różnego rodzaju działania dydaktyczne, wychowawcze, opiekuńcze i ewangelizacyjne w środowisku szkolnym. Ważnym obszarem ich pracy edukacyjnej jest wspieranie uczniów w holistycznym rozwoju. Zadanie to wynika wprost z założeń programowych nauczania religii w polskiej szkole. U podstaw jego realizacji znajduje się zasada pomocniczości, którą każdy nauczyciel religii ma się kierować, przekazując prawdy wiary i wychowując zgodnie z wartościami chrześcijańskimi. W tym kontekście na uwagę zasługuje tematyka związana z zaangażowaniem nauczyciela religii w holistyczny rozwój młodzieży. Okres młodości należy bowiem do tej kategorii wiekowej, w której człowiek, znajdując się „w stadium przejściowym” „między dzieciństwem a dorosłością”, intensywnie rozwija się oraz zmierza – poprzez socjalizację i wychowanie – do osiągnięcia dojrzałości. Rozwój ten obejmuje różne sfery życia, m.in. biologiczną, intelektualną, emocjonalną, społeczną, moralną. W znacznym stopniu jest on zdeterminowany nie tylko przez biologiczne dojrzewanie organizmu, ale także przez socjalizację i wychowanie. Stąd też wyraźna staje się potrzeba aktywności wszystkich wychowawców, także nauczycieli religii, w zakresie wspierania młodzieży w holistycznym rozwoju. Obok przekazywania wiedzy dotyczącej różnych aspektów życia i rozwoju człowieka, istotne wydają się działania wychowawcze. Składają się na nie takie formy aktywności nauczyciela religii, dzięki którym uczniowie są wspierani w procesie nabywania norm, kształtowania poglądów, przekonań i postaw oraz formowania hierarchii wartości i dążeń życiowych.

Kwestie te zostaną przedstawione na podstawie obowiązujących programów nauczania religii w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych. Zwróci się przy tym uwagę na założenia programowe i możliwość ich realizacji w pracy nauczyciela religii. Wszystkie szczegółowe zagadnienia zostaną poprzedzone wyjaśnieniem terminu „holistyczny rozwój” i krótką charakterystyką rozwoju w okresie młodości.

1. WYJAŚNIENIE TERMINU „HOLISTYCZNY ROZWÓJ”

Kluczowym terminem w ramach niniejszego opracowania jest „holistyczny rozwój”. Jego zakres znaczeniowy w znacznym stopniu wyznacza ramy teoretycznych analiz, dotyczących zaangażowania nauczyciela religii w proces wychowania młodzieży. Definiując termin „holistyczny rozwój”, należy zatem uwzględnić kontekst edukacyjny.

W naukach społecznych wiele uwagi poświęca się rozwojowi osobowemu. Rozumienie tego terminu staje się wytyczną dla opisów holistycznego rozwoju. Widoczne są przy tym wieloznaczne i nieostre wyjaśnienia. Jak słusznie zauważa A. Salamucha

[...] nie wydaje się, by możliwa była definicja rozwoju człowieka, którą zaakceptowaliby wszyscy pedagodzy. Można założyć, że jest to dla pedagogiki niedefiniowalne wprost pojęcie pierwotne (rodzaj postulatu znaczeniowego), którego charakterystykę stanowią kontekstowo (jako rodzaj definicji przez aksjomaty) wszystkie pedagogiczne poglądy danego pedagoga¹.

W związku z powyższym, na użytek niniejszych analiz należy opisać kluczowe elementy, które pozwalają właściwie zinterpretować termin „holistyczny rozwój”.

Kategoria „holistyczny rozwój” składa się z rzeczownika „rozwój” i przymiotnika „holistyczny”. Samo pojęcie „rozwój” rozpatrywane w psychologii i pedagogice określa m.in. uporządkowany ciąg nieodwracalnych zmian strukturalnych i funkcjonalnych, jakie zachodzą podczas całego życia organizmu². Zmiany te są zależne od przyczyn wewnętrznych i zewnętrznych. Prowadzą one do wyższych, pełniejszych i doskonalszych poziomów życia osoby³. Wskazuje zatem na postępowanie

¹ A. SALAMUCHA. *Pojęcie rozwoju człowieka w pedagogice*. „Roczniki Nauk Społecznych” 28–29:2000–2001 z. 2 s. 164–165.

² Zob. więcej: Z. PŁUŻEK. *Rozwój jest procesem stawania się. Wprowadzenie do problematyki rozwoju osobowości*. W: *Jak sobie z tym poradzić*. Red. W. Szewczyk. Tarnów 1994 s. 13–26; M. PRZETACZNIK-GIEROWSKA. *Zasady i prawidłowości psychicznego rozwoju człowieka*. W: *Psychologia rozwoju człowieka*. T. 1: *Zagadnienia ogólne*. Red. M. Przetacznik-Gierowska, M. Tyszkowa. Warszawa 2000 s. 57–84; A. S. REBER. *Słownik psychologii*. Warszawa 2002 s. 639; M. TYSZKOWA. *Pojęcie rozwoju i zmiany rozwojowej*. W: *Psychologia rozwoju człowieka*. T. 1 s. 45–56.

³ E. RZECHOWSKA. *Rozwój*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 17. Red. E. Gigilewicz [i in.]. Lublin 2012 kol. 460.

dojrzewanie, zwiększającą się efektywność czynności biologicznych i psychicznych oraz na bogactwo i złożoność procesów fizycznych, intelektualnych, emocjonalnych, behawioralnych. Tak ogólnie rozumiane pojęcie wymaga doprecyzowania poprzez powiązanie go z życiem jednostki ludzkiej.

Niemal powszechnie przyjmuje się w naukach społecznych, że rozwój osoby polega na następujących po sobie ilościowych i jakościowych zmianach – od mniej doskonałych do doskonalszych⁴. Przedmiotem tych przeobrażeń są struktury życia osoby. Obejmują one zmieniający się w kolejnych etapach rozwoju repertuar zachowań człowieka. Jednostka – jak trafnie zauważa J. Bielecki –

[...] staje się osobą coraz bardziej odpowiedzialną za siebie i za innych, myślącą, szanującą godność swoją i innych, niezależną w swoich sądach i przestrzegającą normy społeczne, żyjącą w dobrych relacjach z innymi ludźmi⁵.

Cechą charakterystyczną tego rozwoju jest zarówno pojawianie się w celach i działaniach osoby nowych komponentów, jak też uwalnianie się od niektórych (zwycię prostszych) wcześniej nabytych cech i sposobów postępowania⁶. Dzięki tym przemianom rozwojowym następuje samorealizacja jednostki jako osoby⁷. Istotne są przy tym różne czynniki, które warunkują rozwój osobowy. Do nich zalicza się m.in. możliwości rozwojowe tkwiące w osobie (potencjalne, dziedziczne genetycznie właściwości), wpływ środowiska oraz wielorakie procesy uczenia się i wychowania⁸.

Wyżej opisana interpretacja terminu „rozwój osobowy” wymaga uzupełnienia o wyjaśnienia przymiotnika „holistyczny”. W ogólnym słowa znaczeniu pojęcie to jest synonimem przymiotników „całościowy” i „wszechstronny”. Tak więc kategoria „holistyczny rozwój” rozpatrywana w kontekście rozwoju młodzieży określa zmiany, które zachodzą we wszystkich sferach życia, a więc intelektualnej, emocjonalnej, moralnej, społecznej i religijnej⁹. Co ważne, zmiany te następują zgodnie z prawidłowościami charakterystycznymi dla każdej z wyżej wymienionych sfer. Prowadzą one do osiągnięcia dojrzałości, wyrażającej się w pozytywnej postawie wobec innych ludzi, samego siebie i Boga¹⁰. Przy czym niemal każda zmiana rozwojowa dokonuje się za pomocą środków wewnętrznych, konstytuowanych przez

---

⁴ Zob. więcej: *Tamże*. kol. 460–461.

⁵ J. BIELECKI. *Integralny rozwój osobowy i jego uwarunkowania*. Dostępny w internecie: <http://www.fidesratio.org.pl/files/plikipdf/bielecki5.pdf> s. 2–3 [dostęp: 10.02.2014].

⁶ *Tamże*.

⁷ *Tamże*.

⁸ Zob. więcej: A. I. BRZEZIŃSKA. *Jak przebiega rozwój człowieka*. W: *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*. Red. A. I. Brzezińska. Gdańsk 2005 s. 21–39.

⁹ Zainteresowanych tymi kwestiami odsyła się np. do: S. GESTSDOTTIR, R. M. LERNER. *Positive Development in Adolescence: The Development and Role of Intentional Self-Regulation*. „Human Development” 52:2008 s. 202–224.

¹⁰ SALAMUCHA. *Pojęcie rozwoju człowieka w pedagogice*. s. 164–165.

wyposażenie genetyczne człowieka, rozum i wolę oraz za pomocą oddziaływań zewnętrznych, do których zalicza się wpływ rodziny, szkoły, społeczeństwa, a także oddziaływanie łaski Bożej¹¹. Niemniej istotną rolę w holistycznym rozwoju spełnia własna aktywność osoby¹².

Należy przy tym pamiętać, że holistyczny rozwój osoby trwa przez całe życie. Człowiek nieustannie bowiem – przez poszczególne zachowania i dokonywane wybory moralne – przekracza samego siebie oraz doskonali właściwości osobowe, stając się niepowtarzalną jednostką¹³. Proces ten nabiera głębszego wymiaru w życiu osoby wierzącej. Człowiek wierzący kierując się wartościami chrześcijańskimi, doskonali bowiem samego siebie nie tylko w sferze intelektualnej i emocjonalnej, ale również religijnej¹⁴. W tym procesie rozwoju szczególne miejsce zajmuje troska o zbawienie własnej duszy. Aktywność ta wymaga współpracy z łaską Bożą. Niemniej istotną rolę, zwłaszcza w okresie młodości, spełnia pomoc ze strony innych osób. Młodzież potrzebuje bowiem mądrej i odpowiedzialnej stymulacji w doskonaleniu samego siebie¹⁵.

2. KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA HOLISTYCZNEGO ROZWOJU MŁODZIEŻY

Młodzież stanowi kategorię osób objętych nauczaniem religii w gimnazjum oraz w różnych typach szkół ponadgimnazjalnych (w liceum, technikum, szkole zawodowej). Ta grupa uczniów mieści się w przedziale wiekowym między 12/13. a 18/19. rokiem życia¹⁶.

W okresie dorastania występują w życiu każdego człowieka istotne, a zarazem wielokierunkowe zmiany¹⁷. Obejmują one rozwój w sferze biologicznej, intelektualnej, emocjonalnej, motywacyjnej, decyzyjnej, psychoseksualnej, społecznej,

---

¹¹ *Tamże*.

¹² *Tamże*.

¹³ I. GRYNIUK-TORUŃ. *Wspomaganie ucznia w rozwoju osobowym jako cel edukacji*. Dostępny w internecie: <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=87> s. 2 [dostęp: 10.02.2014].

¹⁴ Szerzej o tym piszę w: A. ZELMA. *Wielostronne aktywizowanie młodzieży w szkolnym nauczaniu religii. Studium w świetle „Programu nauczania religii katolickiej z 2001 roku”*. Olsztyn 2006 s. 147–149.

¹⁵ *Tamże*.

¹⁶ Zob. E. B. HURLOCK. *Rozwój młodzieży*. Warszawa 1965 s. 12; B. GALAS. *Młodzież*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 3. Red. T. Pilch. Warszawa 2004 s. 327–336; KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2010 s. 50–51, 70–71.

¹⁷ Warto dodać, że w różnorodnych opisach rozwoju młodzieży zwraca się uwagę na znaczenie młodości. Przy tym często można dostrzec truizmy, takie jak np.: młodość to czas przejściowy między etapem dziecięcym a życiem dorosłym, w młodości dokonują się ważne przemiany w sferze biologicznej, psychicznej, społecznej i religijnej, młodość to istotny etap w życiu człowieka. Więcej o tym piszą np.: S. KULPACZYŃSKI. *Psychologia rozwojowo-wychowawcza nie tylko dla katechetów*.

moralnej, religijnej, estetycznej¹⁸. Cechą charakterystyczną tych przeobrażeń jest ukształtowanie się w młodym człowieku tożsamości osobowej oraz zdolności myślenia abstrakcyjnego i krytycznego czy też umiejętności podejmowania coraz dokładniejszej analizy i syntezy¹⁹. Zwykle osoba dorastająca posiada wysoko rozwiniętą zdolność kojarzenia i uczenia się. Potrafi szybko i efektywnie myśleć, co sprawia, że dochodzi często do oryginalnych rezultatów²⁰. Ponadto typowe są zmiany dotyczące wzrostu wyobraźni i marzeń²¹. W życiu młodego człowieka następują również przeobrażenia w zakresie aktywności własnej. Chętnie nawiązuje on nowe kontakty z rówieśnikami, podejmuje działania i inicjatywy w grupie rówieśniczej oraz rozwija własne zainteresowania²². Przy tym dąży do zachowania własnej autonomii. Niekiedy jednak nawiązuje kontakty z rówieśnikami za cenę utraty dotychczasowego systemu wartości i własnej autonomii²³. Procesom tym towarzyszy osłabienie związków emocjonalnych z rodziną. Charakterystyczne są również liczne konflikty zewnętrzne i wewnętrzne oraz labilność uczuć²⁴. Następuje też stopniowe przechodzenie od egocentryzmu do altruizmu. Przeobrażeniom tym towarzyszą ambiwalentne dążenia oraz sprzeczne tendencje, takie jak np. egocentryzm i poświęcenie się, obojętność i duże zaangażowanie, nieśmiałość i gotowość do ryzyka, niekonsekwencja w zachowaniu i rygorystyczne ocenianie innych, chęć czynienia dobra dla innych i bycia użytecznym albo całkowitego wycofania się z życia społecznego²⁵.

W rozwoju młodzieży istotne są również zmiany dotyczące sfery emocjonalnej. Uczucia młodych osób stają się bardziej złożone i zróżnicowane²⁶. Pojawiają się one jako reakcja na ważne dla jednostki sytuacje, wydarzenia, obiekty i relacje.

Lublin 2009 s. 149 nn; M. WRZOSEK. *Dążenie ku dorosłości w kontekście rozwoju osobowości młodzieży*. „Zeszyty Formacji Katechetów” 1:2012 nr 2 s. 61–68.

¹⁸ Cz. WALESKA. *Młodzież*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 12. Red. E. Ziemann [i in.]. Lublin 2008 kol. 1394.

¹⁹ Piszą o tym np.: K. JAKÓBIK. *Rozwój intelektualny w okresie dorastania*. W: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*. Red. R. Murawski. Warszawa 1989 s. 27–37; T. NIEMIROWSKI, Cz. WALESKA. *Młodzież. Rozwój umysłowy*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 12 kol. 1395–1398.

²⁰ *Tamże*.

²¹ *Tamże*.

²² S. KULPACZYŃSKI. *Psychologia rozwojowo-wychowawcza*. s. 170–172, 177.

²³ Zob. więcej: W. BEYERS, L. GOOSSENS. *Emotional autonomy, psychosocial adjustment and parenting: interactions moderating and mediating effects*. „Journal of Adolescence” 22:1999 nr 6 s. 753–769.

²⁴ E. C. COOK, C. BUEHLER, B. L. BLAIR. *Adolescents' Emotional Reactivity across Relationship Contexts*. „Developmental Psychology” 49:2013 nr 2 s. 341–352.

²⁵ *Tamże*. Porównaj także charakterystykę młodzieży opisaną przez F. W. WAWRO, A. KACZMARCZYKA. *Postulowane i faktyczne cechy duszpasterstwa w opinii uczniów klas maturalnych*. W: *Pedagog wobec wyzwań współczesności*. Red. F. W. Wawro. Lublin 2010 s. 148–152.

²⁶ M. TATAŁA, Cz. WALESKA. *Młodzież. Rozwój uczuciowy*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 12 kol. 1398–1399.

Młodzież stopniowo przechodzi od reakcji spontanicznych do refleksyjnych, od percepcji silnie emocjonalnej do bardziej intelektualnej, od reakcji nieodpowiedzialnych do odpowiedzialnych²⁷. Dąży też do osiągnięcia autonomii przy podejmowaniu decyzji, co znajduje swój wyraz także w odniesieniu do wartości, zwłaszcza moralnych i religijnych²⁸. Towarzyszy temu krytycyzm wobec dotychczasowych wartości, autorytetów oraz światopoglądu promowanego w rodzinie i szkole (także podczas lekcji religii)²⁹. Następuje też przejście od moralności i religijności heteronomicznej do autonomicznej, od odpowiedzialności zewnętrznej do odpowiedzialności własnej³⁰. Młody człowiek pragnie sam decydować o własnym losie, o dokonywanych wyborach i podejmowanych działaniach. Stąd też często kwestionuje autorytety, buntuje się, wyraża pragnienie zmiany świata według własnych koncepcji, poszukuje własnej tożsamości oraz swojego miejsca w otaczającej rzeczywistości³¹. Wyrazem rosnącej autonomii i „dążenia do bycia sobą” jest zwiększenie samodzielności w podejmowanych zadaniach i w rozwiązywanych problemach³². W miejsce dotychczasowych autorytetów i wartości młody człowiek często wybiera różne ideologie i prądy pseudoreligijne³³.

Nie bez znaczenia jest również kształtowanie się w każdej dorastającej osobie jej zintegrowanego systemu postaw oraz tendencji w zachowaniu się. Podstawowym problemem staje się dla młodego człowieka określenie swojej własnej tożsamości³⁴, co dokonuje się poprzez typowe dla adolescencji kryzysy dotyczące sensu egzystencji i zagubienie w świecie wartości³⁵. Ujawnia się to zarówno w deklaracjach, jak i w postawach młodzieży. Osłabieniu ulegają też więzi społeczne. Widoczne stają się natomiast postawy egoistyczne³⁶. Młodzież dąży często do zaspokojenia własnych potrzeb oraz uczestniczy w bezkompromisowej rywalizacji z innymi³⁷. Stąd też popularny wśród niej staje się tzw. „wyścig szczurów”. Co ważne, pod wpływem kreowanego w mediach kultu ciała i sprawności fizycznej młody człowiek preferuje wartości witalne³⁸. Również łatwy dostęp do technologii

²⁷ *Tamże*, kol. 1399–1401.

²⁸ *Tamże*.

²⁹ D. MUSIAŁ. *Młodzież. Rozwój moralny*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 12 kol. 1420–1424.

³⁰ Cz. WALESA. *Młodzież. Okresy rozwoju religijnego*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 12 kol. 1426–1427.

³¹ S. A. WARGACKI. *Adolescencja*. W: *Leksykon pedagogiki religii*. Red. C. Rogowski. Warszawa 2007 s. 2–3.

³² *Tamże*.

³³ WAWRO, KACZMARCZYK. *Postulowane i faktyczne cechy duszpasterstwa*. s. 151.

³⁴ Szerzej o tym zob. np.: M. GRYGIELSKI. *Młodzież. Rozwój tożsamości*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 12 kol. 1408–1411.

³⁵ *Tamże*.

³⁶ WAWRO, KACZMARCZYK. *Postulowane i faktyczne cechy duszpasterstwa*. s. 149–150.

³⁷ *Tamże*.

³⁸ *Tamże*.

informacyjno-komunikacyjnych (np. Internetu, telefonu komórkowego) decyduje o jakości socjalizacji. Przyczynia się do tzw. wirtualnego stylu życia młodzieży (np. na portalach społecznościowych, chatach, facebooku)³⁹.

Swoiste zmiany rozwojowe wśród młodzieży dokonują się w sferze religijnej i moralnej. Młody człowiek dokonuje krytycznej oceny własnej postawy religijnej oraz praktyk religijnych w Kościele⁴⁰. Często neguje instytucjonalny wymiar Kościoła. Zwykle takie zachowania wiążą się wprost z przeżywanymi przez młodzież kryzysami religijnymi. Charakterystyczna staje się również subiektywizacja sumienia. Pomimo tego, że sumienie młodego człowieka jest zindywidualizowane i niedojrzałe, często uznaje on je za ostateczną instancję rozwiązywania problemów i wątpliwości moralnych. Stąd też ma miejsce negacja tradycji i wartości chrześcijańskich oraz propagowanie subiektywizmu i indywidualizmu. Niejednokrotnie młodzież rezygnuje z tradycyjnych praktyk religijnych⁴¹. Co ważne, selektywnie traktuje nauczanie Kościoła katolickiego, prawdy wiary i normy moralne, negując autorytet Kościoła⁴².

Opisane wyżej procesy rozwojowe wskazują ogólne kierunki zmian, jakie zachodzą w życiu młodzieży. Ujawniają się one w różnym stopniu u dziewcząt i chłopców. Cechy osobowe płci wpływają bowiem na jakość rozwoju w poszczególnych sferach⁴³. Również rodzina i środowisko rówieśnicze oraz dostęp do technologii informacyjno-komunikacyjnych w znacznym stopniu warunkują jakość zmian rozwojowych zachodzących w osobowości młodego człowieka⁴⁴. Znajomość procesów rozwojowych wydaje się istotna dla nauczyciela religii. Pozwala lepiej zrozumieć zachowania młodzieży i inicjować odpowiednie działania edukacyjne. Niezależnie bowiem od jakości zachodzących zmian rozwojowych młode osoby zawsze potrzebują zarówno wsparcia w odkrywaniu samego siebie i własnego świata wewnętrznego, jak też pomocy w przezwyciężaniu egoizmu i kryzysów rozwojowych oraz w doskonaleniu własnej osobowości.

---

³⁹ *Tamże*. Por. S. TABOŁ. *Młodzież a zagrożenia współczesnej kultury*. „Kultura i Edukacja” 2008 nr 1 s. 118–130.

⁴⁰ J. CIECIUCH. *Kryzys wartości i przekonań religijnych w okresie dorastania*. „Psychologia Rozwojowa” 11:2006 nr 4 s. 91–102.

⁴¹ *Tamże*

⁴² *Tamże*; WAWRO, KACZMARCZYK. *Postulowane i faktyczne cechy duszpasterstwa*. s. 150–152.

⁴³ Szerzej o tym np.: I. HAY, A. S. ASHMAN. *The Development of Adolescents' Emotional Stability and General Self-Concept: The Interplay of Parents, Peers, and Gender*. „Development and Education” 50:2003 nr 1 s. 77–91.

⁴⁴ *Tamże*.

3. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE NAUCZANIA RELIGII I ICH REALIZACJA

Zgodnie z założeniami programowymi nauczania religii w polskiej szkole, nauczyciel religii ma aktywnie uczestniczyć w procesie wspierania młodzieży w holistycznym rozwoju⁴⁵. Powinność ta należy do priorytetowych zadań edukacyjnych w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych. Wiąże się ona wprost z aktywnością wychowawczą nauczyciela religii w szkole.

Wspieranie młodzieży w holistycznym rozwoju – jak wynika z analizy obowiązujących od 2010 r. programów nauczania religii – jest procesem, który obejmuje wszystkie sfery życia. Polega ono przede wszystkim na zaangażowaniu całej osoby w wychowanie i samowychowanie⁴⁶. Tak ogólnie określone działania słusznie zostają ukonkretnione na poszczególnych etapach edukacji religijnej. Niekiedy też powtarzają się. Stąd też nauczyciel religii zarówno w gimnazjum, jak i w szkołach ponadgimnazjalnych zostaje zobowiązany do podejmowania niemal identycznych czynności o charakterze wychowawczym⁴⁷.

Specyfika zaangażowania nauczyciela religii w holistyczny rozwój młodzieży uwidacznia się głównie w kwestiach dydaktycznych. Zgodnie z założeniami programowymi nauczania religii ma on sukcesywnie, stosownie do wieku, potrzeb i właściwości katechizowanych zwiększać zakres informacji z zakresu antropologii⁴⁸. Stąd w gimnazjum zaleca się omawianie kwestii dotyczących statusu ontycznego człowieka, problemów rozwojowych osoby i doskonalenia własnego życia⁴⁹. Wiele uwagi poświęca się wspieraniu młodzieży w poszukiwaniu sensu życia poprzez odwołanie do źródeł teologicznych, głównie Pisma Świętego i nauczania Kościoła. Zagadnienia te zostają wzbogacone o określenie – w ramach korelacji z edukacją szkolną – osobowego bytu człowieka i społecznego wymiaru życia⁵⁰. Pozwalają nauczycielowi religii ukazywać młodzieży, na czym polega wielowymiarowość egzystencji. Jednocześnie sprzyjają wspieraniu uczniów gimnazjum w odkrywaniu własnej tożsamości oraz rozwijaniu w sobie poczucia własnej godności. Są też istotne w procesie uzdolniania młodzieży do rozpoznania wartości, które mogą nadać sens życiu. Dopiero wtedy, kiedy katechizowani odkryją swoją tożsamość, rozpoznają siebie jako najdoskonalszy obraz Boga i odnajdą prawdziwy sens swojego życia, mogą przyjąć prawdę o Bogu, który szuka człowieka, przemawia do Niego w dziejach zbawienia, udziela odpowiedzi na problemy egzystencjalne

⁴⁵ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI. *Podstawa programowa katechezy*. s. 50–102; KOMISJA WYCHOWANIA KATOLICKIEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI. *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*. Kraków 2010 s. 107–223.

⁴⁶ KOMISJA WYCHOWANIA KATOLICKIEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI. *Program nauczania religii rzymskokatolickiej*. s. 107–223.

⁴⁷ *Tamże*.

⁴⁸ *Tamże*.

⁴⁹ *Tamże*. s. 107–138.

⁵⁰ *Tamże*.

oraz miłuje bezinteresownie i bezgranicznie. Wyżej wymienione działania są ściśle zespolone z ukazywaniem młodzieży, jak człowiek odpowiada, a jak powinien odpowiadać wiarą na słowo Boże⁵¹. Nauczyciel religii zostaje zobowiązany do aktywowizowania uczniów w zakresie poszukiwania prawdy dotyczącej życia i odnajdywania jej w kontekście wiedzy i wiary. Ma też wspomagać młodzież w rozpoznaniu chrześcijańskiego rozumienia wolności i nabywaniu umiejętności samodzielnych, a zarazem odpowiedzialnych i słusznych wyborów moralnych. Realizacja tego zadania wymaga omówienia podstawowych zasad moralnych i prawideł dokonywania samodzielnych wyborów moralnych⁵². Ściśle złączona z wyżej wymienionymi działaniami jest troska o rozwój społeczny katechizowanych. Rozwój ten dokonuje się na fundamencie uprzednio ukształtowanej wolności osobowej i odpowiedzialności za wybory moralne. Nauczyciel religii ma zatem wspierać młodzież gimnazjalną, zwłaszcza w III klasie, w odkrywaniu społecznych właściwości osoby oraz właściwym przeżywaniu miłości. W takim kontekście zakłada się działania ukierunkowane na rozwijanie motywów kierowania się w życiu dojrzałą miłością. Szczególnie eksponuje się fakt, że ubogacona wiarą miłość nadaje sens ludzkiemu życiu. Stąd w działaniach edukacyjnych realizowanych przez nauczyciela religii w III klasie gimnazjum zmierza się do tego, aby uczeń odkrył, że Chrystus powołuje go do miłowania Boga i bliźnich⁵³.

W szkołach ponadgimnazjalnych (w liceum, technikum i szkole zawodowej) wspomaganie katechizowanych w holistycznym rozwoju osobowym zostaje poszerzone o kwestie związane z odkrywaniem drogi powołania życiowego i chrześcijańskiego powołania do świętości. Obejmuje działania edukacyjne zmierzające do odkrywania faktu, że pomiędzy życiem w pełni ludzkim i zaangażowaniem społecznym a byciem chrześcijaninem nie ma żadnej sprzeczności⁵⁴. Z tym integralnie wiążą się kwestie dotyczące realizacji powołania w małżeństwie i rodzinie. Nauczyciel religii ma zatem wspierać młodzież w zrozumieniu wyżej wymienionych prawd, motywować do systematycznej pracy nad sobą i przygotowywać do podjęcia chrześcijańskich zadań w życiu dorosłym. Równocześnie katecheta jest zobowiązany do pogłębiania wiedzy młodzieży na temat godności i wolności człowieka, którą przynosi Chrystus. Ma też ukazywać znaczenie orędzia ewangelicznego dla świata oraz omawiać postawy, jakie wierzący człowiek powinien zajmować wobec współczesnych zagrożeń moralnych. W związku z powyższym autorzy programów nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych proponują działania edukacyjne, w toku których uczniowie mogą odkrywać wielowymiarowość życia człowieka, rozpoznawać normy moralne i zasady katolickiej nauki społecznej oraz

---

⁵¹ *Tamże.*

⁵² *Tamże.*

⁵³ *Tamże.* s. 128–138.

⁵⁴ *Tamże.* s. 139–223.

dostrzegać ich znaczenie dla aktywności chrześcijańskiej w świecie⁵⁵. Wskazują też na potrzebę korelacji nauczania Kościoła z treściami podejmowanymi podczas zajęć szkolnych. Chodzi tu zwłaszcza o wspomaganie młodzieży w odkrywaniu bogactwa i znaczenia chrześcijańskich zasad moralnych dla osobistego i społecznego rozwoju oraz w nabywaniu umiejętności, które pozwolą katechizowanym doskonalić się i dojrzewać we wszystkich wymiarach życia, a więc w wymiarze biologicznym, emocjonalnym, psychicznym, moralnym, religijnym i społecznym⁵⁶. Poza tym istotne wydają się działania nauczyciela religii zmierzające do wspierania młodzieży ze szkół ponadgimnazjalnych w odkrywaniu współczesnych zagrożeń chrześcijańskiego powołania do świętości, takich jak np. pornografia, homoseksualizm, feminizm, egoizm, związki niesakramentalne, konkubinat, zdrady małżeńskie⁵⁷. W powiązaniu z wyżej wymienionymi zagadnieniami nauczyciel religii ma ukazywać młodzieży przymioty małżeństwa i rodziny, fundamentalne zasady etyki małżeńskiej, naturalne metody planowania poczęć, konstruktywne sposoby rozwiązywania konfliktów w rodzinie oraz prawidłowe style wychowania potomstwa. Jednocześnie autorzy programów nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych zwracają uwagę na potrzebę wspomaganie młodzieży w pogłębianiu motywacji do podejmowania wysiłków samowychowawczych. Słusznie łączą je z nabywaniem umiejętności rozpoznawania własnych emocji i wyrażania ich w sposób dojrzały, wybieraniem autentycznych wartości, odpowiedzialnym korzystaniem z wolności, prawidłowym odniesieniem do innych osób oraz z formowaniem dojrzałego sumienia. W tym kontekście autorzy programów nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych proponują uzdalnianie młodzieży do odczytania roli Eucharystii oraz sakramentu pokuty i modlitwy w pracy nad sobą i w kontaktach z innymi osobami, także we wspólnocie rodzinnej⁵⁸. Celów tych nie można jednak osiągnąć bez wyraźnego odwołania się do treści przedmiotów nauczania w szkole, które są ważne w procesie wspomaganie młodzieży w holistycznym rozwoju osobowym. Chodzi tu zwłaszcza o integrowanie i uzupełnianie zagadnień z zakresu wiedzy o społeczeństwie i wychowania do życia w rodzinie. Niekiedy też – tam gdzie to konieczne – nauczyciel religii jest zobowiązany do podejmowania polemiki z treściami przedmiotów kształcenia ogólnego. Zawsze jednak ma dążyć do wzbogacania wiedzy młodzieży oraz rozbudzania wśród uczniów odpowiedzialności moralnej⁵⁹.

Zasadniczym punktem odniesienia w aktywności nauczyciela religii związanej z procesem wspierania młodzieży w holistycznym rozwoju jest zasada podmiotowości. Katechizowanego postrzega się tu jako podmiot czynności dydaktycznych

---

⁵⁵ *Tamże*.

⁵⁶ *Tamże*.

⁵⁷ *Tamże*. s. 163–167, 199–206, 218–223.

⁵⁸ *Tamże*.

⁵⁹ *Tamże*.

i wychowawczych⁶⁰. Stąd też w programach nauczania religii w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych zaleca się, aby nauczyciel religii podejmował czynności dydaktyczne wielostronnie aktywizujące młodzież, dzięki którym uczestnicy zajęć mogą odkrywać prawdy znaczące dla holistycznego rozwoju, podejmować refleksję nad sobą i interioryzować rozpoznane wartości⁶¹. Konsekwentnie proponuje się organizowanie zajęć, które pozwolą towarzyszyć uczniom w poszukiwaniu prawdy oraz będą wspierać ich w odkrywaniu chrześcijańskiej koncepcji życia, dokonywaniu wyborów – bez nakazu czy zakazu, lecz w formie propozycji i porady. W takim nauczaniu religii zanika tradycyjna relacja nauczyciel religii – uczeń. Lekcje religii stają się okazją do spotkania osób i dyskusji związanych z demaskowaniem uproszczonego, bezrefleksyjnego, często powiązanego z wulgaryzmem patrzenia na życie, zwłaszcza na miłość oraz na katolicki model małżeństwa i rodziny. Sprzyjają też nabywaniu umiejętności prowadzenia dialogu oraz formacji sumienia i postaw społecznych.

PODSUMOWANIE

Aktywność zawodowa nauczyciela religii ukonkretnia się w realizacji zadań dydaktycznych i wychowawczych, które zostały określone w programach nauczania religii. Do nich zalicza się m.in. wspieranie młodzieży w holistycznym rozwoju. Zadanie to zasługuje na szczególną uwagę w pracy z młodzieżą. Okres dorastania należy bowiem do tych etapów rozwojowych, w których uczniowie gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych potrzebują szczególnego wsparcia w rozwoju właściwości psychicznych, emocjonalnych, społecznych, religijnych i moralnych. Stąd też w pracy nauczyciela religii z młodzieżą warto zwrócić szczególną uwagę na to zadanie. Jego realizacja wymaga zaangażowania w przekaz integralnej wiedzy o człowieku oraz w formację postaw moralnych, religijnych i społecznych. Zagadnienia te warto wzbogacić o świadectwo wiary osób, które są zaangażowane we własny holistyczny rozwój. Stąd też nauczyciel religii ma nie tylko prawo, ale i obowiązek ukazywania młodzieży wzorów osobowych. Istotne wydaje się też wspieranie młodzieży w nabywaniu umiejętności podejmowania względnie stałych zachowań i reakcji emocjonalnych oraz wartościowania w oparciu o prawe sumienie, miłość Boga, Kościoła, Ojczyzny i rodziny. Stosownie do wieku uczniów i ich etapu rozwoju wiele uwagi należy poświęcić odkrywaniu sensu życia, rozwijaniu wrażliwości na drugiego człowieka, kształtowaniu umiejętności prowadzenia dialogu, wychowaniu do poszanowania godności drugiej osoby i odpowiedzialności społecznej. Bardzo ważne są także działania nauczyciela religii

---

⁶⁰ *Tamże.* s. 117–118, 126–127, 135, 149–150, 160–161, 167, 180–181, 189–190, 198, 204, 215–216, 221–222.

⁶¹ *Tamże.*

ukierunkowane na wdrażanie młodzieży gimnazjalnej i ze szkół ponadgimnazjalnych do systematycznej pracy nad sobą. Wymienione elementy nauczania religii wiążą się z formacją dojrzałej osobowości. Osiąganie przez młodzież wyżej wymienionych właściwości osobowych może przyczyniać się do odczuwania sensu życia, samoakceptacji, tworzenia własnego – opartego na uniwersalnych wartościach – systemu aksjologicznego, prawidłowego rozwoju uczuciowości wyższej, akceptacji innych osób i budowania właściwych kontaktów interpersonalnych.

Okazją do wspierania młodzieży w holistycznym rozwoju osobowym są, jak wyżej zauważono, działania nauczyciela religii związane z korelacją treści nauczania religii z edukacją szkolną, a zwłaszcza z wiedzą o społeczeństwie i wychowaniem do życia w rodzinie. Dzięki tym czynnościom edukacyjnym można wspierać uczniów w odkrywaniu znaczenia integralnej koncepcji osoby oraz wzmacniać wpływy wychowawcze szkoły.

Niewątpliwie skuteczność zaangażowania nauczyciela religii w holistyczny rozwój młodzieży wymaga określonych cech osobowych i umiejętności pedagogicznych. Tylko taki nauczyciel religii potrafi organizować odpowiednie sytuacje edukacyjne, sprzyjające doskonaleniu różnych sfer osobowości młodzieży. Spotkania z nauczycielem religii, odznaczającym się cechami dojrzałej osobowości i kompetencjami pedagogicznymi motywują uczniów do aktywnego udziału w lekcji religii i pracy nad sobą. Również sam nauczyciel religii – poprzez świadectwo życia – może stać się dla młodzieży wzorem osoby, która dąży do doskonałości ludzkiej i chrześcijańskiej.

THE INVOLVEMENT OF A TEACHER OF RELIGION IN THE HOLISTIC DEVELOPMENT OF YOUNG PEOPLE

S u m m a r y

Among the important areas of activity of a religion teacher in lower-secondary and secondary schools is to promote the holistic development of young people. The task arises from the assumptions of the program of religious education in Polish schools. It includes not only the transfer of knowledge about human personal development but also the formation of attitudes and beliefs as well as development of social skills. Therefore, in this article there were taken issues connected with the involvement of a teacher of religion in the holistic development of young people of lower-secondary and secondary schools. This was done primarily on the basis of the existing programs of religious education. Attention was paid

to program assumptions and the possibility of their implementation in the educational work of a teacher of religion. These issues were preceded by an explanation of the term “holistic development” and a short characteristic of the development of a person during his adolescence.

Słowa kluczowe: nauczyciel religii, holistyczny rozwój, młodzież, program nauczania religii, gimnazjum, szkoły ponadgimnazjalne.

Key words: a teacher of religion, the holistic development, young people, the program of religious education, lower-secondary, secondary schools.